

“MUKOSHAFATU-L-QULUB” ASARI NASHRLARI HAQIDA

Umida Sanoqulova Namoz qizi

O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi tayanch doktoranti

farruxshod@mail.ru

ANNOTATSIYA

Abu Homid G‘azzoliyning “Mukoshafatu-l-qulub” asari bugungi kungacha o‘z ahamiyatini, qiymatini yo‘qotmay kelayotgan asardir. Ushbu maqolada asarning nashrlari, ularning o‘ziga xos xususiyatlari, o‘zaro farqlari, yutuq va kamchiliklari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: G‘azzoliy, “Mukoshafatu-l-qulub”, hikmat, toshbosma, iqtibos, oyat, hadis, roviy.

ABSTRACT

Abu Hamid Ghazali's work "Mukoshafatu-l-Qulub" is a work that has not lost its importance and value to this day. This article discusses the editions of the work, their characteristics, mutual differences, achievements and shortcomings.

Key words: Ghazali, "Mukoshafat al-Qulub", wisdom, lithograph, quote, ayat, hadith, narrator.

АННОТАЦИЯ

Произведение Абу Хамида Газали «Мукошафату-л-Кулуб» – это произведение, которое не утратило своей важности и ценности и по сей день. В данной статье рассматриваются редакции произведения, их характеристики, взаимные различия, достижения и недостатки.

Ключевые слова: Газали, «Мукошафат аль-Кулуб», мудрость, литография, цитата, аят, хадис, рассказчик.

KIRISH

“Mukoshafatu-l-qulub” asari Abu Homid G‘azzoliy ijodida alohida o‘rin tutadi. Uning ning to‘liq nomi: “كتاب مكاشفة القلوب المقرب إلي حضرة علام الغيوب” (“G‘ayb ilmlarini eng biluvchi Zotga yaqinlashtiruvchi “Qalblar kashfiyoti” kitobi”). Asar arab tilida yozilgan bo‘lib, 111 ta bobni o‘z ichiga oladi. Unda iymon, namoz, zakot, sabr, qanoat, go‘zal axloq, Allohga itoat, qo‘shnichilik haqi, g‘iybat, sadaqa, foiz, musiqa tinglash, badgumonlik, mayxo‘rlik kabi juda ko‘plab fiqhiy va hayotiy-maishiy masalalarga e‘tibor qaratilgan. Muallif mazkur mavzularni yoritishda ularga mos Qur‘oni Karim oyatlari va hadislarni keltiradi hamda mavzuga doir hikoyatlar, hikmatlardan foydalanadi. Yaxshilikka chaqirish, boriga qanoat va shukr qilish, yo‘g‘iga sabr qilish kabi sifatlarga undovchi hikmatlar asarda juda ko‘plab keltiriladi.

Har bir fikr muayyan manba bilan asoslanadi va xulosa chiqariladi. Ba'zi o'rinlarda keltirilgan fikrlar she'riy misralar bilan boyitiladi.

“Mukoshafatu-l-qulub” asari hozirgi kunda ham dolzarb bo'lib turgan masalalarni o'z ichiga olgan va insonlarni to'g'ri yo'lga boshlovchi, islom dini ahkomlaridan boxabar qiluvchi manba sifatida qadrlanadi. U «G'azzoliyning necha asrlar ilgari yoqqan yuzlab mash'alalaridan bir donasidir. Bu mash'ala sochgan ziyo zamonlar osha so'ngsizlik sari oqib borgusidir. Inson nasli to qiyomatgacha mavjud bo'larkan, bu asar ham insoniyat uchun mangu ziyo manbai bo'lib, azob-uqubatlar, g'am-tashvishlar va behuzurliklar ichida iztirob chekayotgan shaxslar, siymolar va millatlarga huzur-halovat, baxt-saodat yo'llarini ko'rsatajak» [3:72].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD

“Mukoshafatu-l-qulub” asari yozilgan davrdan boshlab katta qiziqish bilan o'qib kelinadi. Shu bois uning qo'lyozma va toshbosma nusxalari hamda zamonaviy nashrlari ko'pdir. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti fondida asarning ikkita toshbosmasi saqlanadi. №7148 inventar raqami ostida saqlanuvchi birinchi nusxa Misrdagi “Daru-l-kutubi-l-arabiyati-l-kubro” nomli matbaada hijriy 1327 (milodiy 1909) yilda chop etilgan. O'lchami: 14x21 sm. Hajmi: 328 sahifa. Kitobning titul varag'ida Mustafu al-Bobiy al-Halabiy, uning ukalari Bakri va Isolarning hisobidan chiqarilgani aytilgan. №7185 ashyo raqami ostida saqlanuvchi ikkinchi nusxa esa Misrdagi “Al-matba'atu-l'amirotu-sh-sharqiyya” nomli nashriyotda hijriy 1323 (milodiy 1905) yili nashr qilingan. O'lchami: 14x20 sm. Hajmi: 451 sahifa. Kitobning titul varag'ida bu birinchi nashr ekanligi, nashriyotning egasi Shayx Sharaf Musoligi, shuningdek, mazkur kitob Ahmad Nojiy al-Jamoliy, Muhammad Amin al-Xonijiy va ukasi hisobidan chiqarilgani haqida ma'lumot uchraydi.

Har ikkala toshbosma ham bir xil tarzda boshlangan: dastlab basmala, Allohga hamd, Payg'ambar alayhissalomga na't, keyin qisqacha kirish so'zi beriladi: “...Va ba'd: bu kitobni badi' va chiroyli yozilgan “Shayx G'azzoliyga mansub g'ayblarni o'ta biluvchi Zotga yaqinlashtiruvchi qalblar kashfiyoti” kitobidan muxtasar qildim va uni aslidek nomladim. Shirk va gunohlardan Allohdan panoh so'rayman. Unda 111 ta bob¹ni berdim [1:2-5]”.

Mazkur manbada ushbu qisqa kirish so'zdan so'ng asarning asosiy matni boshlanadi. Asosiy matndan so'ng kitobning kolofon qismida “Daru-l-kutubi-l-arabiyati-l-kubro” matbaasining Tahrir bo'limi boshlig'i Muhammad Zahriy G'amroviyning so'ngso'zi berilgan.

¹ Shu joyda 111 ta bobning nomlari birma-bir sanab o'tilgan.

Yuqoridagi kirish soʻzdan shu narsa maʼlum boʻladiki, bu kitob Gʻazzoliy qalamiga mansub “Mukoshafatu-l-qulub” asarining muxtasaridir. Qoʻlimizdagi toshbosmalar hamda asarning Misr, Livan nashrlari ham deyarli bir xilligini hisobga olsak, biz “Mukoshafatu-l-qulub” deb biladigan va bizgacha yetib kelgan asar aslida Gʻazzoliyning “Mukoshafatu-l-qulub”i emas, balki uning nomaʼlum muallif tomonidan tayyorlangan muxtasar shakli boʻlishi ehtimoli bor.

MUHOKAMA

Soʻnggi yillarda “Mukoshafatu-l-qulub” asari arab davlatlarida bir necha bor nashr qilindi. Masalan, Livanning oʻzida olimlar Doktor Abdulloh Xolidiy, Abdulmajid Tama al-Halabiy, Abu Abdurahmon Saloh ibn Muhammad ibn Aviyda, Shayx Abdulvoris Muhammad Ali lar tomonidan nashrga tayyorlangan va chop etilgan.

Misrning poytaxti Qohira shahridagi “Daru-l-hadis” nashriyotida 2004 yilda Ahmad Jod tomonidan nashrga tayyorlanib chop etildi. Mazkur nashr 416 sahifani oʻz ichiga oladi. Kitob nashrga tayyorlovchining muqaddimasidan boshlanadi. Soʻng “Kitobning Gʻazzoliyga nisbat berilishi haqida” nomli sarlavha ostidagi maqola va “Imom Gʻazzoliyning biografiyasi” nomi bilan olimning tarjimai holi keltirilgan.

Noshir Ahmad Jod asarni nashrga tayyorlash ishiga jiddiy yondoshib, buning ustida ancha ishlar qilgan, Gʻazzoliy tomonidan keltirilgan iqtiboslarga havolalarda qisqacha sharh beradi. Ahmad Jod asarda keltirilgan hadislarning sifatiga eʼtibor qaratadi. Deyarli har bir hadisga uni kimlar rivoyat qilgani, hadis roviylarining toʻliq ismi-sharifi, qaysi davrda va qayerda yashab oʻtgani, hadisning sahih yoki zaifligi, mashhur hadis toʻplamlarida bor-yoʻqligi, bor boʻlsa qavs ichida tartib raqami kabilar haqida havolada izoh qoldiradi. Masalan asarning “Tavba haqida” nomli 8-bobida keltirilgan hadisga Ahmad Jod havolada shunday izoh beradi: “Muttafaqun ʼalayh. Bu hadisni Buxoriy “Nozik masalalar kitobi”da (6507), Muslim “Zikr va duo kitobi”da (2683), Termiziy “Janozalar kitobi”da (1066), Nisoiy “Janozalar kitobi”da (1836), Dorimiy “Nozik masalalar kitobi”da (2756) va Ahmad (22238) lar rivoyat qilishgan” [4:29].

NATIJARLAR

Ahmad Jod baʼzi keltirilgan hadislarning manbasini topa olmagan sababli oʻsha hadis ostidagi havolada: “Qoʻlimdagi Sunnat kitoblaridan bu hadisni topmadim” [4:14] deb yozib qoʻygan. Shuningdek, asarda keltirilgan mashhur kitoblardan olingan iqtiboslarga ham alohida toʻxtaladi. Gʻazzoliy iqtibos olingan asarlarga batafsil toʻxtalmagan, yaʼni asar muallifi kimligini aytmaydi. Nashrga tayyorlovchi

esa havolada o'sha asarning muallifi, to'liq ismi, qachon va qayerda tug'ilgani, vafot etgani kabi zaruriy qisqa ma'lumotlarni ham keltirib o'tadi.

Misr nashri o'zining shu kabi yutuqlariga qaramay, kamchiliklardan xoli emas. Unda ba'zi imloviy va texnik xatolar ham uchraydi. Masalan, asarning 29-sahifasida Qur'ondagi bir suraning nomida imlo xatosi bor: Hashr so'zi "ta marbuta" bilan yozilgan: [الحشرة : ١٩]. Shuningdek, asarning 41-sahifasida tarixiy shaxs nomida orfografik xato bor: Vahb ibn Munabbah ismidagi ibn بن so'zi "به" deb yozilgan.

XULOSA

Mashhur o'zbek shoiri, publisist, tarjimon Miraziz A'zam "Mukoshafatu-l-qulub" asarini turk tilidan o'zbek tiliga tarjima qilgan holda bir necha bor e'lon qildi. Biroq mutarjim tarjima jarayonida Turkiyada chop qilingan aynan qaysi nashrdan foydalangani haqida ma'lumot bermagan. Qizig'i shundaki, asarning O'zR FA Sharqshunoslik institutida saqlanayotgan №7148 va №7185 inventar raqamli toshbosmalarida hamda qo'limizda mavjud bo'lgan Misr nashridagi ba'zi boblar, iqtibos sifatida keltirilgan Qur'oni karim oyatlari, hadislar, rivoyatlar asarning o'zbek tilidagi nashrida uchramaydi. Masalan, "Osmonlar va turli jinslar zikrida" (في ذكر السموات والأجناس المختلفة) nomli yigirma to'qqizinchi bob №7148 va №7185 inventar raqamli toshbosmalarda ham, biz yuqorida tilga olgan Misr va Livan nashrlarida ham mavjud, biroq o'zbek tilidagi tarjimasida yo'q. Ehtimol, bu tarjimon foydalangan nashrda kuzatilgan holatdir.

"Mukoshafat-l-qulub" nashrlarini o'rganish davomida bu kabi holatlarni keyingi izlanishlarda kengroq tadqiq qilish va o'z xususalarimizni berishni maqsad qildik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Abu Homid G'azzoliy. Mukoshafatu-l-qulub. – Misr. Daru-l-kutubi-l-arabiyyati-l-kubro. 1909. O'zR FA Sharqshunoslik instituti. Toshbosma № 7148.
2. Abu Homid G'azzoliy. Mukoshafatu-l-qulub. – Misr. Daru-l-kutubi-l-arabiyyati-l-kubro. 1909. O'zR FA Sharqshunoslik instituti. Toshbosma № 7185.
3. Ahmad Muhammad Tursun. Abu Homid G'azzoliy. Hujjatul-islom va qalblar tabibi. – Toshkent: Qaqnus media; 2017.
4. أبو حامد الغزالي. مكاشفة القلوب. القاهرة. دار الحديث. تحقيق أحمد جاد. 2004. 416 ص.